

ТУХАЙН ҮНЭТ ЦААСЫГ ХУДАЛДАН АВСНААР ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАГЧДАД УЧИРЧ БОЛОХ ЭРСДЭЛИЙН ХҮЧИН ЗҮЙЛС

Монгол улсын мал аж ахуй, байгаль цаг уурын онцлог, компанийн үйл ажиллагаа, удирдлага, улс орны эдийн засаг, төр засгийн бодлого шийдвэрүүдийн улмаас тус компанид учирч болох эрсдлүүдийн хүчин зүйлс.

Байгаль , цаг уураас хамааралтай эрсдэл:

Монгол улсын мал аж ахуйн салбар нь нүүдлийн мал аж ахуй бөгөөд байгал, цаг, уурын өөрчлөлтөөс шууд хамааралтай. Энэ утгаараа байгалийн аливаа аюулт үзэгдэл, ган, зуд, халдварт өвчин зэрэг нь махны салбарт шууд нөлөөлдөг.

Махны салбарт байгал орчны өөрчлөлтийн нөлөөллөөс хамааран дараах эрсдэлүүд үүсэх магадлалтай. Үүнд:

- Ган, зудын нөлөөллөөр малын зүй бус хорогдол гарах. Энэ нь махны нийлүүлэлтийг бууруулж, махны үнийг өсгөх. Тухайлбал 2009-2010 оны өвөл зуд болж, нийт 7.5 сая мал хорогдсон нь махны нийлүүлэлтийг эрс бууруулсан.
- Махны үнэнд нөлөөлж буй хамгийн том шокын нөлөө нь ган, зудны асуудал байдаг. Судалгаанаас харахад манай улсад зуд 115 жилийн давтамжтайгаар тохиолдолд бөгөөд тухайн жилд махны нийлүүлэлт буурч, хомсдол ихсэж махны үнэ маш ихээр нэмэгддэг.
- Зун хэт халснаас мал өвс тэжээлийн дутагдалд орж, тарга хүчээ бүрэн авч чадахгүй байх. Энэ нь махын гарц болон чанарт нөлөөлөх,
- Монгол улс малын шүлхий, боом зэрэг халдварт өвчний идэвхтэй бүсэд байдаг ба эдгээр өвчин гарсан тохиолдолд махны чанар болон нийлүүлэлтийг бууруулах

Компанийн үйл ажиллагааны эрсдэл

Мах бэлтгэлийн үйл ажиллагааны эрсдэл:

Тус компанийн салбар үйлдвэрүүд нь үйл ажиллагааны цар хүрээгээ ойр орчмын 200 километрийн радиус бүхий тойрог дахь хөдөө, орон нутагт ажиллаж амьдарч буй малчдыг хамруулан мал бэлтгэх үйл ажиллагаагаа явуулдаг ба үүнд дараах эрсдэл учрах магадлалтай. Үүнд:

- Махны салбар нь мах бэлтгэх, боловсруулах, худалдах нэгдсэн системд ороогүйгээс дурын худалдаачин /ченж/ малчдаас малыг өндөр үнээр худалдан авч зах зээлд нийлүүлж байгаа нь компанийн мах бэлтгэлийн үйл ажиллагаанд сөргөөр нөлөөлөх. Тухайлбал, мал бэлтгэлийн зах зээлийг багасгах болон малын үнийг нэмэгдүүлэх,
- Малын тууварлалтын явцад малын жингийн алдагдал үүсэх болон мал алдагдах, өөрчлөгдөх, хорогдох зэрэг шалтгаанаас малчид малаа үйлдвэр дээр туурварлаж авч ирэхээс газар дээр нь ченжүүдэд худалдахыг илүүд үзэх.

Бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл, хадгалалтын үйл ажиллагааны эрсдэл

Компани нь үйлдвэрлэлийн технологи, бүтээгдэхүүний чанар, эрүүл ахуйг дээшлүүлэхэд ихээхэн анхаарч хөрөнгө оруулалт болон ажлын хүчин чармайлт гаргаж байгаа боловч гэнэтийн болон гадаад, дотоодын хүчин зүйлээс хамаарч үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагаанд дараах эрсдэл гарах магадлалтай. Үүнд:

- Түүхий эдийн хомсдолоос шалтгаалан хүчин чадлаа бүрэн ашиглаж чадахгүй байх,
- Мал бэлтгэл хийгдэж буй бүм нутагт малын гоц халдварт өвчин гарснаас хөл, хорио цээр тавигдах,

Борлуулалтын үйл ажиллагааны эрсдэл:

Мах нь хүн амын хүнсний хэрэглээний нэг үндсэн хэсэг тул маханд эрүүл ахуйн өндөр шалгуурыг тавьдаг. Компанийн мах бэлтгэл, боловсруулалт болон худалдан авагчдын үйл ажиллагаатай холбоотойгоор дараах эрсдэл учрах магадлалтай. Тухайлбал,

- Үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагаа болон бүс нутагт гарсан аливаа байгалийн гамшиг, халдварт өвчний улмаас махны тээвэрлэлтэнд хориг тавих, энэ нь борлуулалт цагтаа хийгдэхгүй байх,
- Дотоодод гарсан малын халдварт өвчний улмаас импортлогч орны мэргэжлийн байгууллагаас худалдан авалтандаа хориг тавих, шаардлагаа өндөрсгөх,
- Импортын татвараа нэмэгдүүлэх. Ингэснээр борлуулалтын зардал нэмэгдэх,
- Дотоодын зах зээл дээр ченжүүд болон малчдаас шууд нийлүүлж буй махны борлуулалтаас шалтгаалж, компанийн борлуулалт буурах,

Хүний нөөц, удирдлагын үйл ажиллагааны эрсдэл

Улс орны эдийн засаг өсч, салбаруудын өсөлт эрчимтэй явагдаж байна. Ялангуяа уул уурхай салбарын эдийн засагт эзлэх байр суурь хурдацтай нэмэгдэж байгаа нь иргэдийн энэ салбарт ажиллах сонирхолыг нэмэгдүүлж байна. Энэ дараах эрсдэлийг учруулах магадлалтай. Тухайлбал,

- Чадварлаг удирдлага, ажилтнуудаа алдаж, боловсон хүчний дутагдалд орох,
- Мах бэлтгэлийн үед хөдөө орон нутагт байгаа салбаруудад үндсэн ажиллах хүчний дутагдал үүсэх,

Санхүүгийн үйл ажиллагааны эрсдэл

Компанийн үйл ажиллагаа, худалдан авагч болон үйлдвэрлэлийн гол түүхий эдийн үнийн өөрчлөлтөөс шалтгаалж компанид дараах эрсдэл учрах магадлалтай. Тухайлбал,

- Түүхий эд болон бусад шаардлагатай материалуудын үнийн өсөлтөөс шалтгаалж төсөвлөсөн зардал хэтрэх,
- Зардлын өсөлтийн улмаас үйл ажиллагаагаа явуулахад шаардлагатай эргэлтийн хөрөнгийн дутгадалд орох,
- Худалдан авагч нь цаг хугацаандаа төлбөрөө төлөхгүй байх,
- Улс орны эдийн засийн байдлаас шалтгаалж нөөцийн махны урамшууллын мөнгө цаг хугацаандаа төлөгдөхгүй байх,
- Махны бизнесийн мөнгөний урсгалын цикл нь хугацааны хувьд 12-15 сарын хугацааг хамарч үргэлжилдэг. Өөрөөр хэлбэл, тухайн оны 6 дугаар сард мал бэлтгэлд гаргасан мөнгө нь мөн оныхоо 9-12 сард мах болж, дараа оны шинэ мах өргөнөөр худалдаалагдаж эхлэх хүртэл арилжаалагддаг. Энэ хугацаа нь ерөнхийдээ 9 сар байдаг. Иймээс тухайн онд мал бэлтгэл, маханд гарсан мөнгө дараагийн ээлжит мал бэлтгэл, махны үйлдвэрлэлийг санхүүжүүлэх хангалттай эх үүсвэр болж чадахгүй байх,

Эдийн засгийн хүчин зүйлсийн эрсдэл

Улс орны эдийн засаг, нийгэмд бий болж болзошгүй сөрөг үзүүлэлтүүд нь компанийн үйл ажиллагаа, бүтээгдэхүүний борлуулалт, бүтээгдэхүүний өртөгт нөлөөлөх магадлалтай. Тухайлбал,

- Инфляцийн түвшний өсөлтөөс шалтгаалан дотоодын худалдан авагчдын чадвар буурах,
- Цахилгаан эрчим хүчний үнийн өсөлт нь бүтээгдэхүүний өртгийг нэмэгдүүлэх,
- Валютын ханшийн тогтворгүй байдлаас шалтгаалж, ханшийн зөрүүнээс алдагдал хүлээх,
- Хятадын бизнес эрхлэгчид ченжүүдтэй хамтран махны зах зээлд орж, малыг ихээр худалдан авч байгаа нь малын үнийг өсгөх,
- ОУ-ын зах зээл дээрх газрын тосны үнийн болон ОХУ-н экспортын татварын өсөлтөөс шалтгаалсан түлш, шатахууны үнийн өсөлт нь компанийн мах тээвэрлэлтийн зардлыг нэмэгдүүлэх,

- Гадаад худалдааны өсөлтөөс шалтгаалан төмөр замын тээвэр нэмэгдэж байгаа нь бүтээгдэхүүний тээвэрлэлт саатах, цаг хугацаандаа худалдан авагчид очихгүй байх,
- Малыг хөлөөр нь хөрш зэргэлдээ улс орнуудад экспортлох,

Улс төрийн бодлого, шийдвэрийн эрсдэл

Төр засгийн эдийн засаг, нийгмийн салбарт хэрэгжүүлж буй бодлого, шийдвэрүүд компанийн үйл ажиллагаа, бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл, борлуулалтад нөлөөлөх магадлалтай. Тухайлбал,

- Төр засгийн тогтворгүй байдлаас шалтгаалж, салбарын хууль, эрх зүйн орчинд өөрчлөлт оруулах,
- Махны үнийг тогтвортой байлгах нэрийдлээр махны үнийг зах зээлийн бодит үнээс доогуур байлгах,
- Иргэдийн нийгмийн халамжийн чиглэлээр авч хэрэгжүүлж буй бодлого нь улсын төсвийг тэлж, үүнтэй холбоотойгоор татварын хэмжээнд өөрчлөлт орох,
- Нөөцийн махыг бэлтгэх, борлуулалтанд олгож буй урамшууллын хэмжээ бууруулах,

Төлбөрийн чадварын эрсдэл

Бонд гаргагч нь бондын хүүгийн ба үндсэн төлбөрийг цаг хугацаанд нь төлж чадахгүй байдалд түр болон бүрмөсөн орж болзошгүй байх эрсдэл бага ч энэхүү эрсдэлийг бий болгох тодорхой хүчин зүйлс байх магадлалтай юм.

- Дээр дурдсан эдийн засаг, улс төрийн нөхцөл байдал, байгалийн давагдашгүй хүчин зүйл болон малын гоц халдварт өвчин зэргээс шалтгаалах эрсдэл гэх мэт хүчин зүйлс төлбөрийн чадварт өөрчлөлт оруулах шалтгаан болохыг үгүйсгэх аргагүй.

Бусад эрсдэл

Мөнгөний үнэгүйдлээс шалтгаалж хөрөнгө оруулагчийн эзэмшиж буй бондын бодит үнэ цэнэ, хүүгийн бодит орлого буурах эрсдэл байдаг. Энэхүү эрсдлээс амжилттай зайлсхийх шийдэл гэж байдаггүй.

Дээр дурдсан эрсдлүүд нь гадаад болон дотоод хүчин зүйлсийн нөлөөнөөс хамааран учирч болох эрсдлүүд юм.

